

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 1-го тому:

**В. Д. Гончаренко (голова редколегії),
О. В. Зайчук, В. М. Єрмолаєв, В. В. Лемак,
В. О. Рум'янцев, І. Б. Усенко, О. Н. Ярмиш**

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Х. : Право, 2016.

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 1 : Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. ;
Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац.
юрд. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 848 с. : іл.

ISBN 978-966-937-049-5

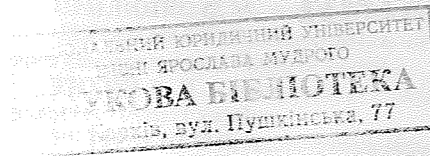
Видання є систематизованим зводом знань про суспільний, державний лад, джерела й основні
інститути права, які характеризують багатовікову історію українського державотворення.

Розраховане на науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх тих,
хто цікавиться історією держави і права України.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

- © Національна академія правових наук України, 2016
- © Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2016
- © Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2016
- © Видавництво «Право», 2016

ISBN 978-966-937-049-5 (т. 1)
ISBN 978-966-937-048-8

ПЕРЕДМОВА

Перший том «Великої української юридичної енциклопедії» містить матеріали, що стосуються найбільш важливих подій, досвіду та традицій багатовікового українського державотворення. Продовження цих традицій неможливе без глибокого, об'єктивного й достовірного висвітлення та усвідомлення історії держави і права України, опрацювання і запозичення цих досягнень в умовах сьогодення, з'ясування причин невдач.

На основі останніх здобутків юридичної та історико-правової науки в першому томі подані статті, що стосуються загальних закономірностей виникнення й розвитку типів і форм української державності, її територіального устрою, політичного режиму, організації та діяльності державних інституцій, зокрема вищих представницьких органів, вищих та місцевих органів влади і управління, органів місцевого самоврядування.

Значна увага в першому томі приділена проблемі формування українського права, основним його джерелам, найважливішим пам'яткам права, різним галузям і інститутам матеріального і процесуального права, становленню й розвитку системи законодавства в Україні, етапам, формам і наслідкам робіт із систематизації права.

Виходячи з того, що впродовж багатовікової історії українські землі входили до складу різних держав, державні інституції і право яких суттєво впливали на здійснення державної влади та правовий уклад на українських землях, у першому томі міститься чимало статей стосовно державних установ і правових інститутів Великого князівства Литовського, Королівства Польського, Речі Посполитої, Російської імперії та Австро-Угорської монархії, які діяли на етнічних українських землях.

Підкреслюється безперервність розвитку української державності та її правової системи, відкидається твердження про бездержавність низки її періодів. Автори виходять із того, що такі етапи становлення є спільною спадщиною українського народу та його сусідів. Незважаючи на багаторічне перебування нашої держави у складі іноземних держав, Україна має власну історію державотворення і правотворення. Цей досвід безперервно формувався протягом багатьох століть і, розвиваючись, не втрачав зв'язків зі своїми витокami і першоджерелами.

Велика увага в контексті історії українського державотворення приділена персоналіям – видатним борцям за волю України. У першому томі Енциклопедії міститься ціла галерея портретів видатних державних, політичних та громадських діячів, борців за Українську державу та її збереження на різних етапах її історичного розвитку.

У першому томі цього видання розміщені також відомості про видатних українських вчених-юристів, якими зроблено значний внесок у розвиток науки історії держави і права України, дослідження ключових та проблемних питань українського державотворення.

Редаколегія

ноких виступів і була безуспішною. Ті князі, які відмовлялися присягнути Короні Польс., як, напр., Андрій Ольгердович, який діяв у союзі зі смоленським князем, були позбавлені наділів. Ягайло за підтримки польс. феодалів послаблював незалежність місц. династій. Він значно послабив сили волин. (Володимирського і Луцького) кн. Федора Любартовича, поставивши у безпосередню залежність від себе одного з найбільших його васалів – кн. Острозького. У 1388 Ягайло відібрав у Волин. кн. Луцьк і передав його Вітовту. У 90-х рр. 14 ст. уділ. князівства укр. земель були ліквідовані, що поглибило загарбницьку політику польс. феодалів щодо нас. цих земель.

Незадоволення литов. знаті, підтриманої частиною рус. знаті, використав двоюрідний брат Ягайла Вітовт, який добився великокнязівського престолу. Ця б-ба за рівноправність із польс. стороною завершилася компромісом, оформленим Островською угодою 1392 і наст. польс.-литов. актами, але вже за умови визнання за Великим князівством Литов. певної політ. автономії. За ними Вітовт визнавався пожиттєвим правителем Великого князівства Литов. (на основі васальної залежності від Польщі), а Велике князівство Литов., хоча і залишалося формально васалом Польщі, ставало самост. д-вою.

Лит.: Пичета В. И. Белоруссия и Литва в XV–XVI вв. М., 1961; Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды. М., 1965; Бардах Ю., Леснодарский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. М., 1980; Пасічник М. С. Політичні унії між Польщею і Литвою в історичній долі

українського народу // Вісник Львівського університету. Серія історична, 1992, вип. 28; Гудавичюс Э. История Литвы с древнейших времен до 1569 г. М., 2005.

В. О. Рум'янець.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1922 (КК УСРР 1922) – перший в історії крим. права України кодифікований нормат.-прав. акт, що закріплював систему крим. прав. норм. КК УСРР 1922 був затв. ВУЦВК і згідно з його постановою від 23 серп. 1922 «Про введення в дію Кримінального кодексу УСРР» набув чинності з 15 верес. 1922. У постанові перш за все зазначалося: «Для охорони робітн.-сел. д-ви і револ. правопорядку від його порушників і суспільно небезпечних елементів та для встановлення твердих основ револ. правосвідомості ВУЦВК визнає за необхідне об'єднати всі каральні постанови в Крим. кодекс, взявши в цілях встановлення єдності крим. зак-ва Рад. Республік за основу Крим. кодекс РСФРР». Взяття за основу КК РСФРР, прийнятого 3-ю сесією Всерос. ЦВК 9-го скликання (трав. 1922), при підготовці проекту КК УСРР 1922 було не випадковим. Станом на 1922 держ. органи РСФРР значною мірою впливали на законод. діяльність держ. органів УСРР. У постанові ВУЦВК від 23 серп. 1922 містилася вказівка на те, що з набуттям чинності КК УСРР 1922 втрачають силу всі раніше прийняті законод. акти, які встановлювали підстави і міри покарання, за винятком окр. актів. Перелік цих актів також містився в постанові. Таких актів, що зберігали юрид. силу після введення в дію КК УСРР 1922, налічувалося 11.

КК УСРР 1922 мав дві частини – Заг. і Особливу. Заг. частина КК УСРР 1922 містила 5 глав і включала 56 статей. У Кодексі насамперед визначалися межі його дії щодо осіб (гр-н УСРР та іноземців, які не користувалися правом екстериторіальності) і території вчинення злочинів (межі УСРР; для гр-н республіки – і в разі вчинення злочинів за межами УСРР; для іноземців, що перебували в УСРР, – у разі вчинення ними за межами республіки злочинів проти основ держ. ладу і військ. могутності України).

У КК УСРР 1922 викладалися його завдання стосовно захисту д-ви від злочинів і від суспільно небезпечних елементів шляхом застосування до винуватих покарання або ін. заходів соц. захисту. У ст. 6 КК УСРР 1922 наводилося визначення злочину: «Злочином визнається будь-яка суспільно небезпечна дія або бездіяльність, що загрожує основам держ. ладу і правопорядку, встановленому робітн.-сел. владою на перехідний до комуніст. сусп-ва період». Наведене поняття злочину є надто ідеологізованою вказівкою на перехідний період до комуніст. сусп-ва, побудова якого тоді вважалася неминучою.

У КК УСРР 1922 визначалася мета покарання та ін. заходів соц. захисту: а) заг. попередження нових порушень як з боку порушника, так і з боку ін. нестійких елементів сусп-ва; б) пристосування порушника до умов співжиття шляхом виправно-трудового впливу; в) позбавлення злочинця можливості вчинення подальших злочинів.

КК УСРР 1922 встановлював крим. відповідальність за наявності вини особи. Вина визначалась Кодексом у двох формах – умисел і необережність. Стат-

ті третього розділу Заг. частини КК УСРР 1922, який мав назву «Визначення міри покарання», закріплювали осн. принципи визначення міри покарання. Йшлося про ступінь і характер небезпеки як самого злочинця, так і вчиненого ним злочину.

КК УСРР 1922 передбачав конкр. види покарання: вигнання за межі УСРР на певний строк чи безстроково; позбавлення волі зі суворою ізоляцією або без такої; примусові роботи без утримання під вартою; умовне засудження; конфіскація майна – повна або часткова; штраф; позбавлення прав; звільнення з посади; громад. догана; покладення обов'язку відшкодувати шкоду. У справах, котрі перебували у віданні револ. трибуналів, КК УСРР 1922 передбачав вищу міру покарання – смертну кару через розстріл. Ця міра покарання передбачалася 36-ма складами злочинів. Вона не могла бути застосована до осіб, які на момент вчинення злочину не досягли 18-ти років. Макс. термін позбавлення волі був встановлений у 10 років, а мінім. – у 6 місяців. КК УСРР 1922 також передбачав застосування умовно-дострокового звільнення засуджених до позбавлення волі або примусових робіт.

Закон передбачав можливість кваліфікувати діяння за аналогією. У ст. 10 КК УСРР 1922 наголошувалося: «В разі відсутності в Крим. кодексі прямих вказівок на окр. види злочинів, покарання або ін. міри соц. захисту застосовуються згідно зі статтями Крим. кодексу, які передбачають найбільш схожі за важливістю і родом злочини, з додержанням правил Заг. частини цього Кодексу». Аналогія закону, яка передбачалась КК УСРР 1922, надавала можливість рад.

каральним органам застосовувати репресії щодо противників рад. режиму в необмежених масштабах.

Особлива частина КК УСРР 1922 була присвячена визначенню складів різних злочинів, конкр. їх видам і санкціям. Ця частина складалася з 8 глав, які містили 171 статтю. В Особливій частині були передбачені такі види злочинів: держ. злочини (1) контрревол. злочини; 2) злочини проти порядку управління); посадові (служб.) злочини; порушення правил про відокремлення церкви від д-ви; злочини госп.; злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи; майнові злочини; військ. злочини; порушення правил, які охороняють народне здоров'я, сусп. безпеку і громад. порядок. Таким чином, КК УСРР 1922 пріоритетним вважав захист держ. інтересів, а не інтересів і прав гр-н республіки.

Лит.: Уголовный кодекс УССР. Х., 1922; Немировский Э. Я. Советское уголовное право. Часть общая и особенная. О., 1926; Усенко И. Б. Первая кодификация законодательства Украинской ССР. К., 1989; Марисюк К. В. Майнові покарання в Україні (911–2001 рр.). Івано-Франківськ, 2012; Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.). Л., 2014.

В. Д. Гончаренко.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УСРР 1927 (КК УСРР 1927) – другий в історії крим. права України кодифікований нормат. акт, затв. ВУЦВК 8 черв. 1927 і уведений у дію з 1 лип. 1927. Прийняття нового КК УСРР 1927 було обумовлене низкою обставин. На мо-

мент прийняття цього Кодексу Укр. СРР входила до складу Союзу РСР. Конституція СРСР 1924 відносила до відання СРСР в особі його верх. органів встановлення основ крим. зак-ва Союзу. 31 жовт. 1924 ЦВК СРСР прийняв «Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» – акт із заг. частини крим. права. Цим актом запроваджувалися для всього СРСР принципи крим. зак-ва. При цьому «Основні засади...» надавали право Президії ЦВК СРСР вказувати союзним республікам, однією з яких була і УСРР, види злочинів, що звужувало повноваження органів влади союзних республік у галузі крим. права.

У 2-й пол. 1920-х розпочався активний процес прийняття загальносоюзних актів у галузі крим. права. До них належить «Положення про злочини державні» від 27 лют. 1927, в якому деталізувалося поняття контрревол. злочину і систематизувалися норми крим. права, спрямовані на б-бу більшов. режиму з т. зв. контрревол. 27 лип. 1927 було прийнято також «Положення про військові злочини», яке давало уточнене заг. поняття військ. злочину. Док-т також передбачав склад військ. злочинів. КК УСРР 1927 був побудований у точній відповідності із загальносоюзними «Основними засадами кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік», а також з ін. загальносоюзними актами, прийнятими на той час. Так, у постанові ЦВК СРСР від 25 лют. 1927 «Про зміни основних засад кримінального законодавства СРСР і союзних республік» вказувалося, що Положення ЦВК Союзу РСР про злочини держ. (контрревол. та особливо небезпечні для

Союзу РСР злочини проти порядку управління) і військ. мають включатися до відповідних розділів крим. кодексів союзних республік. На основі зазначеної постанови до Особливої частини КК УСРР 1927 включалися Положення про злочини держ., Положення про військ. злочини, а також деякі ін. загальносоюзні крим.-прав. акти.

КК УСРР 1927, як і КК УСРР 1922, мав дві частини – Заг. і Особливу. Заг. частина містила такі розділи: 1. Завдання Крим. кодексу. 2. Межі чинності Крим. кодексу. 3. Заг. принципи крим. політики УСРР. 4. Заходи соц. захисту, застосовувані за Крим. кодексом. 5. Порядок застосування суд.-виправних заходів соц. захисту. 6. Умовне засудження і умовно-дострокове звільнення. Усього Заг. частина містила 53 статті.

Перший розділ складався лише з однієї статті, в якій зазначалося, що Крим. кодекс має завданням суд.-прав. охорону Рад. соціаліст. д-ви і встановлений у ній прав. порядок від суспільно небезпечних дій, застосовуючи до правопорушників заходи соц. захисту (ст. 1). З наведеного випливає, що захист перш за все д-ви був пріоритетним для КК УСРР 1927. Новий Кодекс ставив знак рівності між поняттям «злочин» і «соціально небезпечна дія». У ст. 4 КК УСРР 1927 використовувалося саме поняття «суспільно небезпечна дія». У ній вказувалося, що за суспільно небезпечну (злочинну) дію визначається кожна чинність або нечинність, що загрожує рад. ладові або ламає прав. порядок, що його завела влада робітників і селян на перехідний до комуніст. ладу період часу. Хибним у цьому визначенні було те, що в ньому не вказувалася норма-

тивна ознака злочину – передбаченість діяння у законі. Визначення було занадто ідеологізоване вказівкою на перехідний період до комуніст. устрою.

КК УСРР 1927 відмовився від терміна «покарання», замінивши його терміном «заходи соц. захисту» і визначивши осіб, до яких ці заходи застосовувалися. Згідно зі ст. 5 КК УСРР 1927, заходи соц. захисту застосовувалися «до осіб, що заподіяли суспільно небезпечні діяння, або що є небезпечні своїми зв'язками із злочинним оточенням, чи своєю колишньою злочинною діяльністю». Тобто закон передбачав можливість застосування заходів соц. захисту до осіб, хоча й не винних у скоєнні конкр. злочину, але визнаних соціально небезпечними внаслідок зв'язків зі злочинним середовищем та попередньою злочинною діяльністю. Такий підхід надавав можливість рад. каральним органам широко застосовувати репресії до незадоволених рад. владою осіб. КК УСРР 1927 передбачав можливість кваліфікувати діяння за аналогією. Ст. 7 проголошувала, що в разі відсутності у Крим. кодексі прямих вказівок на окр. види злочинів, міри соц. захисту визначаються за аналогією з тими статтями Кодексу, які передбачають схожі за важливістю і характером. Використовуючи аналогію закону, каральні органи мали можливість притягнути до крим. відповідальності будь-кого.

КК УСРР 1927 передбачав 3 групи заходів соц. захисту: судово-виправні, медичні, медико-педагогічні. Кодекс ретельно регламентував порядок як застосування, так і незастосування заходів соц. захисту за певних обставин, визначав умови відповідальності за за-